

ВІДГУК

офіційного опонента

на дисертаційну роботу **Дубас Тетяни Петрівни**

«Науково-видавнича діяльність Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського: напрями, тенденції змін, перспективи (1991–2019)»,
подану на здобуття наукового ступеня кандидата наук із соціальних
комунікацій за спеціальністю 27.00.03 – книгознавство,
бібліотекознавство, бібліографознавство

У розвитку сучасного суспільства важливу роль відіграє наукова інформація, отримана в результаті наукового пізнання, яка поширюється в часі та просторі певними каналами, засобами, методами. Особливе місце в цій системі належить науковій комунікації як сукупності процесів представлення, передачі та одержання наукової інформації в суспільстві, що складає основний механізм існування та розвитку науки. Важливе значення мають форми організації та засоби наукової комунікації, серед яких документальні джерела – наукова періодика, монографії, збірники наукових праць, матеріали конференцій, наукова, науково-технічна та інформаційна документація; електронні засоби передачі та отримання наукової інформації, зокрема електронні журнали, веб-сайти наукових установ; спеціально створені структури для генерації, оброблення і поширення наукового знання, серед яких науково-дослідні установи, видавництва, інформаційні центри, архіви, наукові бібліотеки. Саме бібліотеки виконують функції забезпечення ефективної комунікації в науці та збереження наукової спадщини. У цьому виявляються їх фундаментальні властивості як одного з елементів системи наукової комунікації – продукування, накопичення, збереження наукової інформації і знань та їх поширення, у зміцненні зв'язків науки і суспільства. Саме в цьому контексті актуальною є дисертація Т. П. Дубас.

На прикладі Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, що має унікальний досвід розвитку функцій національної й одночасно академічної наукової бібліотеки і науково-дослідного інституту НАН України; комплексного характеру роботи, що відзначається поєднанням теоретичних досліджень у галузі книгознавства, бібліотекознавства.

НБ У В			
ВХ. №	414		
" 28 "	09	2020 р.	
Кіл. аркушів	13		

бібліографознавства, архівознавства та документознавства і спеціальних історичних дисциплін з прикладною і видавничою діяльністю; має потужний науковий потенціал та можливості апробації і впровадження отриманих наукових результатів, розроблення і реалізації інноваційних продуктів та послуг, дисертанткою визначено тенденції, напрями та перспективи розвитку важливої складової створення та поширення нових знань – науково-видавничої діяльності у сучасних умовах трансформації наукових комунікацій.

Вагомість проведеного дисертаційного дослідження підтверджується його виконанням у межах науково-дослідної роботи НБУВ і наукових проектів «Інформаційно-аналітичний чинник подолання кризових явищ в українському суспільстві» (0110U000027) (2010–2012 рр.), «Оптимізація інформаційно-аналітичної діяльності бібліотек в умовах інтенсифікації інформаційних обмінів» (0113U000098) (2013–2015 рр.), «Шляхи підвищення ефективності функціонування соціальних комунікацій в умовах посилення глобальних інформаційних впливів» (0116U000200) (2016–2018 рр.) та «Інформаційні орієнтири бібліотечної діяльності в умовах розвитку стратегічних комунікацій» (0119U000219) (2019–2021 рр.). Зазначу, що значним є внесок дисертантки у виконання вищезазначених НДР як відповідального виконавця, автора та редактора переважної більшості наукових праць: колективних монографій, випусків наукових фахових збірників, інформаційно-аналітичних видань, у яких оприлюднено наукові результати. Це, зокрема, колективна монографія «Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського у перше десятиліття незалежності України (1991–2002). Київ, 2019. 436 с.), у якій розкрито найбільш динамічний та плідний період функціонування НБУВ, пов'язаний із становленням незалежності України, наростанням демократичних процесів, глибокими змінами в соціальному устрої держави, в усіх сферах суспільного життя, з наповненням новим змістом функцій Бібліотеки як національної установи та науково-дослідного інституту.

Високий рівень обґрунтованості положень, висновків і результатів дисертації забезпечується використанням дисертанткою комплексу наступних методів, серед яких загальнонаукові (історичний, хронологічний, структурно-функціональний, порівняльний), методів класифікації, наукової реконструкції видавничої продукції, статистичного.

Дисертанткою коректно сформульовано об'єкт та предмет дослідження, окреслено коло дослідницьких завдань, які були успішно виконані. Серед найважливіших, на мою думку, слід назвати: окреслення напрямів науково-дослідної, бібліотечно-інформаційної та інформаційно-аналітичної діяльності в контексті нових тенденцій та фундаментальних змін у статусі та структурі НБУВ, її видавничій діяльності як складовій наукової за означений період; дослідження напрямів науково-видавничої діяльності, видів видань за напрямами наукових досліджень установи у 1991–2019 рр.; розроблення структури видавничої продукції Бібліотеки як науково-дослідного інституту та інформаційно-аналітичного центру; визначення основних напрямів науково-організаційного забезпечення видавничої діяльності в системі НАН України та у НБУВ як науково-дослідного академічного інституту і наукової бібліотеки в умовах незалежності України та інформатизації суспільства; встановлення особливостей редакційно-видавничої діяльності наукових бібліотек, зокрема НБУВ, в умовах розвитку мережових наукових комунікацій та електронному науковому середовищі.

Здійснений аналіз дисертаційного дослідження Т. П. Дубас засвідчив, що поставленої мети – визначити напрями, тенденції та перспективи розвитку науково-видавничої діяльності наукової бібліотеки у період незалежності України та розвитку інформатизації суспільства – дисертанткою досягнуто.

Дисертація Т. П. Дубас є комплексним дослідженням, у якому здійснено аналіз науково-видавничої діяльності як складової наукової діяльності НБУВ; досліджено формування, розвиток і функціонування науково-видавничої продукції бібліотеки як системи, спрямованої на реалізацію результатів науково-дослідної, науково-інформаційної та

інформаційно-аналітичної її діяльності. Узагальнено тенденції, напрями науково-видавничої роботи, визначено специфічні особливості видань, створення інтегрованих ресурсів науково-видавничої та інформаційно-аналітичної продукції; досліджено особливості редакційно-видавничої політики в умовах формування мережевого інформаційного простору.

Дисертантка переконливо доводить, що науково-видавнича діяльність НБУВ упродовж означеного періоду відображала її завдання та функції як національної та наукової установи, була організована відповідно до напрямів науково-дослідної роботи та статутних завдань. На всіх етапах виконання наукових проектів від визначення тематики відповідно до наукових напрямів НБУВ, виконання досліджень, оприлюднення і публікації результатів, науковці та бібліотечні фахівці Бібліотеки були виконавцями НДР, авторами значних за обсягами фундаментальних багатотомних праць, монографічних досліджень, довідково-енциклопедичних, науково-методичних видань, брали безпосередню участь у науковій підготовці їх до друкув Науково-видавничому центрі Бібліотеки. З 1992 р. НБУВ працює як потужне наукове видавництво, щорічно зростає кількість назв та обсяг наукової продукції, про що свідчить аналіз статистичних таблиць – додатків до дисертації.

Дисертанткою визначено, що саме в цей період у НБУВ виникли унікальні види науково-видавничої продукції, що розкривали багатство її ресурсів і специфіку наукових досліджень, характеристику і класифікацію (структуру) яких пропонує Т.П. Дубас у своїй роботі, і які, зокрема, суттєво доповнюють перелік наукових видань та видань за цільовим призначенням ДСТУ 3017:2015. Видання. Основні види. Терміни та визначення понять. Це, приміром, комплексні наукові видання, які поєднують у собі різні види текстів, зокрема монографічне дослідження, бібліографічний покажчик, публікацію джерел, довідкову інформацію тощо. Встановлено, що у НБУВ започатковано такий вид оприлюднення наукових результатів, як історико-бібліографічне дослідження, створюються довідники нового

покоління. Особливого поширення це набуває в галузі вивчення рукописної, книжкової та архівної спадщини, наукового опрацювання історико-культурних фондів, де НБУВ виступає інститутом національної пам'яті як установа, що організовує збирання, збереження та використання джерел національної пам'яті, відіграє важливу роль у розвитку інтелектуального потенціалу суспільства.

Теоретичні положення і висновки, отримані дисертанткою, можуть бути використані при підготовці курсів лекцій і семінарів у профільних закладах вищої освіти, сприятимуть удосконаленню видавничої діяльності наукових установ та бібліотек.

Дисертація має чітку, логічну структуру, відповідає меті та поставленим завданням дослідження. Складається із вступу, чотирьох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел, додатків.

У вступі дисертантка обґрунтовує актуальність теми дослідження, її зв'язок з науковими програмами, планами та темами; фахово формулює мету, визначає завдання, окреслює об'єкт і предмет дослідження; визначає методологічну базу; розкриває наукову новизну; окреслює особистий внесок, наводить відомості про апробацію роботи.

У першому розділі **«Історіографія, методологічні засади та джерельна база дослідження»** встановлено джерельну базу, проаналізовано праці, пов'язані з темою дисертації. Огляд робіт бібліотекознавців та дослідників видавничої діяльності наукових бібліотек підтвердив, що упродовж останніх років дослідження присвячувалися загальній оцінці значення цієї діяльності у практиці роботи національних та наукових бібліотек, зокрема й розглядалися різні аспекти видавничої діяльності в галузі розкриття фондів бібліотек, формування електронних ресурсів та електронних продуктів у бібліотеках, однак комплексного наукового дослідження науково-видавничої та інформаційно-аналітичної діяльності, визначення їх складових, основних напрямів, сучасної специфіки та

перспектив розвитку, а також у контексті основних завдань наукових бібліотек з питань впровадження в науковий обіг та інформаційний простір науково-видавничої продукції, не було здійснено. Разом з тим у працях вчених-бібліотекознавців та книгознавців розглядалися тенденції розвитку бібліотек в інформаційному суспільстві, питання створення електронної видавничої комунікації та загальні питання книговидання. Низка статей містила аналітичні огляди видань НБУВ, характеристику видів та тематики видавничої продукції цього періоду, інформацію про їх популяризацію та значення для історії та культури України.

У цьому розділі дисертанткою запропоновано поняття «науково-видавнича діяльність» бібліотеки як науково-дослідного інституту та бібліотечно-інформаційного комплексу. Науково-видавнича діяльність розглядається як система, що включає формування, розвиток і функціонування видавничої продукції наукової бібліотеки, спрямована на підготовку та реалізацію результатів науково-дослідної, науково-інформаційної та інформаційно-аналітичної діяльності бібліотеки, на залучення до наукового та суспільного обігу видавничої продукції, її взаємозв'язок з формуванням мережевого наукового простору.

Дисертанткою аналізується комплекс законодавчих та нормативно-правових актів України, що регулюють питання наукової, бібліотечної та видавничої діяльності бібліотек: це закони України, укази Президента України, постанови уряду, постанови Президії НАН України, державні стандарти, що стосуються розвитку бібліотечної діяльності, видавничої справи, внутрішні бібліотечні документи нормативно-правового характеру, що визначають структуру, напрями діяльності, функції і завдання бібліотек – статuti, плани, звіти; видавнича продукція. Дисертантка приділила увагу й такому сучасному джерелу інформації, як сайти НБУВ та інших наукових бібліотек і установ, які сьогодні містять важливі відомості про наукову та видавничу діяльність.

У другому розділі «**Організація науково-видавничої діяльності в НАН України та Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського: зміни в основних засадах діяльності**» дисертанткою встановлено, що період 1990-х – першого десятиріччя 2000-х років відзначений динамічним розвитком науково-видавничої справи в НАН України, яка переходить на нові засади і нові технології. Цьому, у першу чергу, сприяла децентралізація видавничої діяльності в НАН України, яка полягала в тому, що наукові установи і зокрема, НБУВ отримали дозвіл на видання монографій та інших видів наукових видань поза академічним видавництвом без будь-яких обмежень у межах фінансування. НБУВ сама вирішувала питання репертуару видань, визначала види і обсяг видавничої продукції відповідно до виконання науково-дослідних та статутних завдань, здійснювала весь цикл редакційно-видавничої роботи.

Т. П. Дубас визначено, що в 1990-х роках з отриманням статусу національної, створенням нової структури з науково-дослідними підрозділами – інститутами і центрами, інформаційно-аналітичними відділами, затвердженням нових наукових напрямів досліджень, Бібліотека переглядає Статут та засади видавничої діяльності відповідно до нових нормативно-правових документів. Розгортає роботу як видавництво Науково-видавничий центр. НБУВ як суб'єкт видавничої справи стала одночасно видавцем, виготовлювачем та розповсюджувачем видавничої продукції. Відповідно до нових умов розвитку науково-видавничої діяльності у НБУВ створено Редакційно-видавничу раду, до складу якої увійшли провідні вчені Бібліотеки, що забезпечувало кваліфіковане проведення наукової експертизи рукописів видань та надання консультаційної допомоги; розроблено науково-методичні документи, що регламентували порядок друкування, обліку та розповсюдження видань НБУВ.

Дисертантка розглядає також напрями та форми координації діяльності НБУВ з Науково-видавничою радою НАН України, яка здійснює науково-організаційне та науково-методичне забезпечення видавничої

діяльності наукових установ, брала участь у розвитку нормативної бази, опрацьовувала засади, принципи, завдання та форми роботи, розвитку видавничої діяльності, зокрема в умовах впровадження електронних технологій та свободи поширення друкованої наукової продукції.

У третьому розділі **«Розвиток наукових напрямів діяльності НБУВ, формування видового та жанрового складу науково-видавничої продукції»** дисертантка переконливо доводить, що науково-видавнича діяльність НБУВ характеризується значними обсягами, розвинутою структурою, відображає різноманітність наукових напрямів, тематики, які можуть бути предметом фундаментальних досліджень у національній науковій бібліотеці. Визначає, що одним з фундаментальних напрямів стало наукове опрацювання *історико-культурних фондів*, що відображали історію наукової думки, літератури, духовної культури України.

Т. П. Дубас визначено, що характерною особливістю цього періоду діяльності НБУВ стало створення монографічних, бібліографічних та археографічних (публікацій документів та пам'яток історії та культури) серій видань, які присвячувалися розкриттю унікальних універсальних фондів Бібліотеки, на відміну від діяльності наукових бібліотек галузевих академій наук, які були визнані науково-дослідними інститутами і працювали відповідно на певну галузь науки. Зазначено, що всі серії започатковувалися вперше в історії НБУВ відповідно до затверджених Президією НАН України напрямів наукової роботи і тематики наукових проектів.

Дисертанткою детально охарактеризовано видавничу продукцію НБУВ, яка складалася з монографій, публікацій пам'яток культури, наукових довідників (архівних, бібліографічних та археографічних), наукових каталогів, що репрезентували фонди, анотованих наукових покажчиків, словників; науково-методичних видань, які регламентували розвиток бібліотечної технології, зокрема організації фондів та обслуговування користувачів; нового виду наукової продукції – комплексних наукових видань, які мали монографічну складову, бібліографічний покажчик або

каталог історико-культурних джерел, публікацію джерел, ілюстрації довідкового характеру тощо. Розроблено структуру видавничої продукції НБУВ.

У четвертому розділі **«Інформаційно-аналітичний напрям діяльності НБУВ, становлення й розвиток функцій та видавнича діяльність»** розкрито діяльність науково-дослідних підрозділів, що здійснюють дослідження у галузі соціальних комунікацій – Служби інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади, Фонду Президентів України, Національної юридичної бібліотеки, забезпечують актуальною аналітичною інформацією органи влади і управління, наукові установи та громадські організації тощо. Охарактеризовано сформований з цією метою інформаційно-аналітичними підрозділами НБУВ новий для бібліотеки вид видавничої продукції – інформаційно-аналітичні видання, визначено структуру таких видань, що посідають певне місце у видавничих електронних комунікаціях. У цьому розділі дисертанткою визначено особливості редакційної політики та видавничої діяльності наукових бібліотек в умовах розвитку мережових наукових комунікацій та електронному науковому середовищі.

Кожний розділ дисертації завершується висновками, у яких обґрунтовано основні результати щодо вирішення дослідницьких завдань, сформульованих у вступній частині дисертації. Робота виконана на високому професійному рівні. Результати дослідження представлено у загальних висновках.

Основні положення дисертаційного дослідження Т. П. Дубас висвітлено у 23 одноосібних наукових публікаціях, з яких 15 наукових статей у провідних фахових виданнях, 8 матеріалів конференцій.

Однак, не зважаючи на позитивну оцінку представленої до захисту дисертаційної роботи Т. П. Дубас, маю низку зауважень та побажань:

1. Одним із завдань дисертаційного дослідження було визначено *розробку загальної типологічної та видової класифікації видань*

бібліотеки як науково-дослідного інституту та інформаційно-аналітичного центру (с. 24 автореферату та дисертації). У розділі 3.3. «Науково-видавнича діяльність: фундаментальні зміни, розвиток напрямів, видів та жанрів видавничої продукції (1991–2019 рр.)» (с. 174–175) та у «Загальних висновках» дисертації (п. 7, с.238–240) представлено розроблену дисертанткою Структуру видавничої продукції НБУВ (як модель). Зауважу, щовидання класифікуються за певними їх ознаками, зокрема: за змістом, матеріальною конструкцією, періодичністю, знаковою природою фіксації інформації, за цільовим призначенням; за ступенем аналітико-синтетичного перероблення інформації, за складом основного тексту, за періодичністю, за структурою і т. п.Різноманіття видань базується на сукупності ознак, головними з яких є, зокрема, цільове й читацьке призначення, а також характер інформації, що міститься в них. Це служить підставою для всебічної характеристики видань, дає змогу здійснити їх внутрішньовидову класифікацію, визначити їх види й типи. Тому, на мою думку, і в дисертації, і в авторефераті дисертантцібажано конкретизувати, які саме ознаки чи сукупність їх, а також принципи чи підходи, покладено в основу запропонованої в роботі Структури.

2. У розділі 1.2. *Джерельна база дослідження в контексті поставленої мети та завдань дисертації*, на мою думку, варто згадати роботи вітчизняних вчених Г. М. Швецової-Водки, М. Б. Шатрової з питань *економіки*, що вивчає історію, теорію, методику та організацію редакційно-видавничої справи, оскільки редакційно-видавнича діяльність НБУВ означеного періоду розглядається дисертанткою, зокрема редакційна політика підготовки та розповсюдження інформаційно-аналітичних видань.

3. До великої джерельної бази, опрацьованої Т. П. Дубас, варто було б долучити і роботи, які аналізують досвід наукової та видавничої діяльності європейських національних та наукових бібліотек.

Видавничу діяльність провідних університетів розглядають також Т.О. Колесникова та А. І.Миргородськау низці публікацій, зокрема

в статті «Науково-видавнича модель «LibraryPublishing» в університетських бібліотеках України та світу» (Вісник Книжкової палати. 2015. № 3. С. 24–28). Дослідниці демонструють переваги реалізації моделі бібліотечного виробництва та сервісів «LibraryPublishing» («Бібліотечне видавництво»), що знайшла поширення в зарубіжних університетах, зокрема американських, на прикладі бібліотечної науково-видавничої служби науково-технічної бібліотеки Дніпропетровського національного університету залізничного транспорту імені академіка В. Лазаряна. Роблять висновок про можливість і необхідність широкого впровадження в бібліотеках ЗВО України такої моделі та створення в Україні науково-методичного центру сприяння розвитку інноваційних бібліотечних науково-видавничих послуг, який би ініціював і заохочував співпрацю, обмін знаннями та розвиток загальної практики для бібліотек-видавців на різних інформаційно-технологічних платформах.

4. До комплексу законодавчих та нормативно-правових актів України, які містять джерельна база дослідження, варто долучити «Державну програму розвитку діяльності Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського на 2005–2010 роки», затверджену постановою Кабінету Міністрів України від 25 серпня 2004 р. № 1085. Мета Програми – створення умов для становлення Бібліотеки як головного науково-інформаційного центру держави, розгортання її діяльності на базі впровадження сучасних інформаційних технологій, комп'ютерної та телекомунікаційної техніки. Серед наріжних завдань було визначено: впровадження нових інформаційних технологій для здійснення наукової, науково-інформаційної, культурно-просвітницької та видавничої діяльності, підготовка та видання фахових енциклопедій, словників, довідників і підручників, представлення електронних версій цих видань у глобальній інформаційній мережі; створення документальних масивів (енциклопедичних, науково-оглядових, фактографічних, довідкових тощо) для підготовки інформаційно-аналітичних матеріалів. Зауважу, що фінансування вищезазначених завдань та заходів

Програми було здійснено лише 2008 р. Проте Бібліотека без додаткових коштів, у складних умовах обмеженого фінансування наукової та бібліотечної діяльності, без належного матеріально-технічного забезпечення сформувала загальноакадемічні електронні ресурси, створила науково-інформаційний портал, оцифровувала унікальні фонди, розгорнула науково-видавничу діяльність, значно розвинула засоби бібліотечних наукових комунікацій.

5. Вважаю, що розробки Т. П. Дубас можуть бути використані при підготовці комплексного документа «Положення про науково-видавничу діяльність Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського», який чітко визначить складові та місце кожного учасника процесу і взаємозв'язки між ними, що сприятиме науково-організаційному забезпеченню розгортання цієї роботи як складової наукової діяльності НБУВ.

Крім того результати дисертації дають змогу НБУВ, як бібліотеці-науковому видавництву та членові ІФЛА, взяти участь у спільному міжнародному дослідженні, яке у 2020 р. проходить за ініціативи Бібліотечної видавничої коаліції (LPC, США) і Групи за інтересами «Бібліотеки-видавництва» (LibPub SIG) ІФЛА з вивчення репертуару наукових публікацій та видавничих послуг у бібліотеках світу. Відомості, отримані в ході дослідження, публікуються в щорічних випусках Довідника бібліотек-видавництв, що випускаються LPC, а також представлено в онлайновій базі даних глобальних бібліотечних видавничих ініціатив, створеної LibPub SIG ІФЛА. Представлено понад 150 бібліотек з десяти країн, особлива увага приділяється видавничій діяльності наукових / академічних бібліотек.

Висловлені зауваження не впливають на загальну позитивну оцінку дисертаційного дослідження, сподіваюся, що вони допоможуть дослідниці у подальших наукових пошуках. Дисертація Дубас Тетяни Петрівни «Науково-видавнича діяльність Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського: напрями, тенденції змін, перспективи (1991–2019)» є

самостійним, завершеним науковим дослідженням, у якому отримано вагомі науково обґрунтовані результати, що у сукупності вирішують важливе для бібліотечної теорії і практики питання наукової і видавничої діяльності вітчизняних наукових бібліотек.

Дисертаційне дослідження Т. П. Дубас «Науково-видавнича діяльність Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського: напрями, тенденції змін, перспективи (1991–2019)» відповідає вимогам, що висуває Міністерство освіти і науки України до дисертаційних досліджень кандидатського рівня, вимогам «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 р. № 67, спеціальності 27.00.03 – книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство, профілю 10 спеціалізованої вченої ради Д 26.165.01 у Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського. Його авторка, Дубас Тетяна Петрівна, заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата наук із соціальних комунікацій за спеціальністю 27.00.03 – книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство.

Офіційний опонент
кандидат історичних наук,
старший науковий співробітник
Інституту бібліотекознавства
Національної бібліотеки України
імені В. І. Вернадського

Т. Л. Кулаковська

